

Մ Ո Ւ Մ Ա Յ Ք Մ Ա Ս Ե Ա Յ

Զ Ա Յ Ն

Ը Ն Կ Ե Ր Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 24

1864 Բ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 31

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Ազգային Արօնական ժողովը տեսնելով որ հայ խմբագրութեան պատճառաւ կղերական նուիրելն օրէ օր իւր աստիճանէն վար իջնալու ճամբան մտած է, մասնաւոր կոնդակաւ մը անցեալ ամսոյ 27 ին սկսաւ ինքզինքը պաշտպանել և քիչ մըն ալ յարձակիլ խմբագրութեան վերայ:

Արօնական ժողովոյ այս շարժումը որքան ազդեցութիւն ունեցաւ կամ պիտի ունենայ, և թէ որքան շահաւոր պիտի լինի կղերական նուիրեան նկատմամբ՝ թողլով որ ապագան յայտնէ, հիմակու հիմայ մենք նորա մայրաքաղաքիս ամեն եկեղեցեաց մէջ կարդացած առաջին կոնդակը կը հրատարակեմք, մեր կողմանէ բարեկամական մէկ քանի դիտողութիւններ ընելով նորա վերայ, վստահ լինելով որ Արօնական ժողովը մեզ իւր հարազատին և մտերիմին տեղ գնելով՝ իւր իրարանցումը վայրկեան մը մէկդի կը դնէ և հայրական ուշադրութեամբ կը լսէ մեր որդիական դիտողութիւնները, միանգա-

մայն գիտնալով որ մեր բնական յատկութեան մէջ շողորորդութիւն չը լինելով, հարկ եղած անաչառութեամբ պիտի խօսինք այս առթիւ, ոչ յարգանքներնուս պաշտպանման ձեւ տալու և ոչ ալ ազատաբանութիւններնուս մէջ թշնամանք խառնելու:

Ահաւասիկ կոնդակին օրինակը կը հրատարակեմք թուանշաններ դնելով այն խօսքերուն քով, որոնց վրայ յետոյ դիտողութիւննիս պիտի ընեմք:

Պօղոս ծառայ Քրիստոսի և անհասանելի կամօքն Աստուծոյ Արքեպիսկոպոս և Պատրիարք Հայոց ՚ի Աստանդնուպօլիս, յորմէ ընծայի աստուածային սուրբ ողջոյն և օրհնութիւն աստուածապահ և համայն սիրելի ժողովրդոց մերոց մեծաց և փոքունց առանց և կանանց առ հասարակ: Այսն ձեր ամենեցուն մաղթեմք ՚ի Տեառնէ յարատեւել ընդ երկայն աւուրս ՚ի խաղաղութեան և ՚ի սէր սուրբ միաբանական: Եւ ընդ աստուածապարգեւ սուրբ ողջունիւ սիրոյ և օրհնութեանս

յայտ առնեմք հարազատ որդւոցդ Հայաստանեայցս Լուսաւորչական ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյ :

Ժամանակէ մը ՚ի վեր հայ լրագիրներէն և հանդէսներէն ոմանք (1) բարեխնամ Տէրութեան շնորհած տպագրական ազատութիւնը չարաչար գործածելով որչափ որ ազգայնոց շատերուն առջեւ վարկումնին կորսնցուցին, բայց այնպէս բարեմիտ ժողովրդեան զայրոյթ և գայթակղութիւն պատճառելու վրայ են շարունակ (2) :

Մէկ քանի խմբագիրներ (3) իրենց կիրքերն ու համբաւը ժողովրդախառն ընելու նպատակաւ ամեն ստութիւն ճշմարտութեան գունով ներկելէ զատ ապաստանարան եղան նաեւ խռովարար ու չարամիտ անձանց (4), որոնք շատ տեղերէ նոյն խմբագրաց պէս կիրքերնին և համբաւնին տարածելու համար և իրենց չար կիրքը յագեցնելու համար այլ ընդ այլոյ տեղեկութիւններ ուղղեցին խմբագրաց : Ենուղղասէր խմբագիրք հրատարակած սուտերնին երեւան ելլելէն ետքն ալ յամառեցան գրածնուն վրայ, և կամ պաշտպանեցին հրատարակածնին, անհեթեթ պատճառներով կամ այնպիսի եղանակաւ որ ետ առին խօսքերնին, որով առաւել նախատակոծ ըրին ճշմարտութիւնը : Ազգային գործոց այս դժուարութեան մէջ դժուարութիւն մըն ալ այն մէկ քանի խմբագիրները աւելցուցին, զանազան կողմերէ բազմաթիւ բողոքներ տեղալ սկըսան Պատրիարքանը, ազգայինք ցաւեցան անոնց աղճատաբանութիւններէն, Եկեղեցականաց եկեղեցականութեան վըրայօք այն աստիճան խայտառակ յօգուածներ հրատարակեցին, որ քանիցս բարեպաշտ ժողովրդեան և եկեղեցականաց արդար զայրոյթը մեծ հետեւանքներ պիտի արտադրէր, եթէ մենք և Արօնական ժողովը համբերութեան յորդոր չի մատուցանէինք (5) : Եւ յի խմբագիրները իրենց թերթերուն էջերը լեցնելու համար ով որ իրենց բան մը հաղորդեց կամ ինչ որ միտքերնուն անցուցին (6), գրեցին ու գրելու վրայ են, առանց չարն ու բարին որոշելու (7) : Եւ ահա ցաւալի հետեւանքներ յառաջ եկան, շատ տեղեր նորանոր խռովութեանց պատճառ եղան իրենց սխալ գրածներովը, յանգչեցան մինչեւ ազգային Արչութիւնը նախատել (8), և անլի անգութ քննադատութեամբ ջանալ ժո-

ղովուրդը ցաւալի անիշխանութեան անդունդը մղել : Եթէ Ազգը ու ազգային Արչութիւնը անոնց արժէքը չի ճանչնար՝ ոչ ոք ազգային Արչութեան մէջ յանձնառու կըլար մնալ : Որի դէմ որ կիրք ունէին կողմնակի և շատ անգամ անկողմնակի կերպիւ պատուոյն դպան, « լսեցինք որ » կամ « կըսեն թէ (9) » ըսելով ամեն ուղածին հրատարակեցին : Եւ ըստ որում իրենց անձնական շահը միայն կը մտածէին՝ լրագիրներնին ստուարացընելու և տարածելու համար ժպրհեցան նաեւ ազգասիրութեան տարերաց մէջ իրենց պէս անձանց հետ թղթակցութիւն ընելն ալ աւելցնելու : Եւ որովհետեւ ոչ փորձառութիւն ունին և ոչ ալ բաւական հմտութիւն, ժամանակի և պարագայից ուշ չի դնելով անանկ լուրեր հրատարակեցին, որ եթէ ճշմարիտ ալ ըլլային կրնային փնասակար ըլլալ Ազգին (10) :

Գտնուեցաւ նաեւ եկեղեցականութիւնը իրեն մասնաւոր համոզմանը ծառայեցընել ուղերով գործիք ընել ուղող խմբագիր (11), որ եթէ ըստ քմաց իւրոց Արօնական ժողովը վճիռ չի տայ՝ կը համարձակի ստութեամբ իր թերթերը միտտել, ասոնցմէ յայտնի է որ նպատակնին ազգասիրութիւն չէ այլ շահախնդրութիւն և կիրքերնուն յագուրդ տալու բաղձանք : Եւ չափով ալ գոհ չեն ըլլար և կսկըսին յանդէմ գոյնս ժպրհիլ, և առանց կրօնքի վրայ տեղեկութիւն ունենալու կրօնական տեսութիւններ ընել, որովք սխալներով և ամբարշտութիւններով շատ մը թերթեր լեցուեցան (12) : Եկեղեցականները պարսաւելէն սկըսելով քրիստոնէութեան դէմ ասպարէզ մտան (13) : Եւ պարէն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կղերը իբրեւ մարդինքզինքը երբէք անսխալ ճանչցած չէ, ինչպէս և Արքայան Պօղոս Եւտքեալ մեղաւորաց գըլուխ ինքզինքը կը ճանչնար, ուստի եկեղեցականները իրենց դէմ եղած հրատարակութիւններուն մինչեւ անգամ անթիւ զրպարտութիւններուն համբերել ՚ի Քրիստոսէ Տեառնէ մերմէ սովորած են, բայց Քրիստոսի եկեղեցւոյ հաւատքը անսխալ ըլլալով, եկեղեցւոյ պաշտօնէից անհրաժարելի պարտքն է ատոյեան կանգնել մշտաբարբառ քարոզութեամբ (14) :

Եւ որովհետեւ այնպիսի հրատարակչաց փափաքը յայտնի է, որ նոր բան մը ըսած գըլուսուելու և սինկքոր (15) գրուածներու կարե-

Լորուծիւն մը տալով ժողովրդեան հետաքրքրութիւնը շարժել և անով ստակ վաստակիլ է ժողովրդեան գայթակղութեան տուժիւքը (16), ուստի այսպիսի խմբագիրները յայտնապէս փնտաւար են Եզգին և սուրբ եկեղեցւոյ, և չեն անոնք ոչ հայ և ոչ քրիստոնեայ (17), վասն զի հայութեան և քրիստոնէութեան նախատինքն են, մինչդեռ եկեղեցականին եկեղեցականութեան օրէնքը պաշտպանելը մոլեռանդութիւն կանուանեն՝ իրենք ուրիշ բան չեն բաց եթէ անողայ և անսանձ և անբարոյական ազատութեան մոլեռանդ կռապաշտներն են արդեամբք և սրտիւ (18), ժողովուրդը երջանկացնելու համար կղերին ազդեցութենէն ազատելու է կրտսն, որպէս զի իրենք բռնանան ժողովրդեան վրայ (19), և մինչեւ կղերին յառաջադիմութեան ալ թշնամի հանդիսացած են (20)։ վերջապէս զԱստուած զՔրիստոս իսկ ըստ քմաց իւրեանց կը բացատրեն (21)։

Ուստի ըստ որոշման և խորհրդոյ Արօնական ժողովոյ, կը պարտաւորիմ զՁեր սիրելութիւնը որ առաջնորդ կամ քարոզիչ կամ աւագերէցդ ես ժողովրդեանն Աստուծոյ 'ի . . . որ յատուկ ատենախօսութեամբ ջանայք զգուշացնել Աստուծոյ սիրելի ժողովուրդը այն թու նախից հրատարակութիւններէն որոնց մէջ բաղմաթիւ սուտ և գայթակղեցուցիչ լուրեր խնձողեալ ըլլալէն զատ քրիստոնէական սուրբ հաւատոյ դէմ հեղինակուած կամ թարգմանուած յօդուածներ ալ կան (22)։ արդէն անոնք որ Քրիստոսի ու իւր սուրբ եկեղեցւոյ դէմ յանգրգնած են՝ հերքուած են 'ի Քրիստոսէ, ուստի և դուք, հերքեցէք անոնք լու 'ի լու ժողովրդեանն Աստուծոյ։ հերքեցէք անաչառ համարձակութեամբ բոլոր այն թերթերը, որ ուղղակի կամ անուղղակի Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ վարդապետութեանց կը հակառակին, և օտար վարդապետութիւններ խառնել կուզեն համարձակապէս կամ կեղծաւորութեամբ (23)։ և ճանչցուցէք ժողովրդեան, որ անոնք բնաւ արժէք չունին (24)։ ճանչցուցէք նաեւ որ այդ տեսակ բաներ հրատարակողները իրենց մոլի կրիւքը գինովցած մարդիկներ են, (25) և այնչափ շահախնդիր են, որ կը փափաքին նաեւ իրենց գրուածներուն կրօնականներէն բանադրուելու արգիլուիլը, որպէս զի ժողովրդեան հետաքրքրութիւնը շարժեն, և ա-

ւելի ստակ վաստակին (26)։

Հերքեցէք նաեւ զանոնք, որ զանազան անխոհեմ գրուածքներով շինել երեւակայածնին կը քակեն, որ պաշտպան հաւատոյ կարծելով ինքզինքնին, հաւատքն ու եկեղեցին իրենց կը ընջ խաղալիք ընել կը ջանան (27)։ խրատեցէք ժողովուրդը որ զգուշանայ ու կարեւորութիւն չի տայ այն տեսակ գրուածոց, և եթէ հնար է բնաւ չի կարգայ (28)։ հապա այնպիսի գրքեր կարգան՝ որոնք իրենց հոգւոյն օգտակար եւ մտաց հրահանգիչ են, որոնք բարոյական ընտիր խրատներ կը պարունակեն, այսինքն հմուտ՝ ողջախոհ անձանց գործքերը (29), և այն լրագիրները կարգան, որոնց մէջ լուրերը հասուն քրննութեամբ ընտրանաւ գրուած են, և խմբագիրները մարդկութեան և սուրբ Արօնից հաւատարիմ բարեկամները ըլլալով՝ ոչ սուրբ Արօնքը և ոչ Եզգօգուտ Սահմանադրութիւնը կը չարչարեն (30)։ և միանգամայն աղօթք ըլլէք այնպիսի մոլորամիտներուն ուղղութեանը համար (31)։

Ողջ լերուք 'ի տէր զօրացեալք։

Յամի տեառն 1864
եւ 'ի Սեպտեմբ. 22

Գրեցաւ 'ի Պատրիարքարանի
Հայոց 'ի Կոստանդնուպօլիս։

Այս կոնդակին հետ հետեւեալ մտօք գիր մըն ալ խրկուած է ամեն քարոզիչ վարդապետաց։

« Սոյն նամակիս հետ Արօնական ժողովոյ որոշմամբ կոնդակ մը խրկուած է զոր վաղը առաւօտ տեղւոյդ Ս. Եկեղեցւոյն մէջ պիտի կարդաք և ըստ իմաստին ծանուցում մը ընէք աւելորդ խօսքերէ զգուշանալով (32) »։

ԿՆԻՔ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

Թէ կոնդակին և թէ նամակին վրայ ընելիք խորհրդածութիւններնիս գալ անգամ։

Պօլսեցի պանդուխտ հայերը հետեւեալ բողոքագրերը պատրաստելով առաջինը Մայրաքաղաքիս ամեն Թաղական խորհուրդներուն եւ երկրորդը Եզգային Քաղաքական ժողովոյ ամեն մէկ անդամներուն խրկեր են։

Եզգասէր տեարք։

Ա վերջին ծայր յուսահատութեան մէջ ինկած, մեք ստորագրեալ պանդուխտ Մշեցիքս,

այս անգամ կրտսիպուհիմք առ ձեզ դիմել ո՛ր մարդասէր անդամք . . . ի Թաղական խորհրդոյ , յուսալով որ մեր այս աղերսանքնիս ձեզմէ լըսելի լինելով , տառապեալ սրտերնիս կը մխթարուի :

Մեր քաջած զրկանքը ու հարստահարութիւնը Մշոյ Ս. Սարապետ վանքի միաբաններէն՝ որքան որ գիտելի էր Ազգային Արչունթեան , որքան որ յիշեալ միաբաններուն անխրտիր ու վատ մատնութիւնները , ամբարշտութիւնը տիեզերահռչակ եղած էր եւ որքան որ վերջին ատեններս ստուգուեցաւ թէ ասոնք էին որ մինչեւ ցարդ հին հրէից պէս ազգէն առաքուած առաջնորդները հալածեցին եւ կը հալածեն դեռ , կը թողունք հին դէպքերը , բաւական է մէկ քանին յիշել . Պատրիարքարանի փոխանորդ Սարապետ վարդապետը ծեծելով Մատնավանք փախուցին , Եօղլատցի Մատթէոս վարդապետը սուսերօք եւ բրօք փախուցին , Սարկիս Գրիգորիս եպիսկոպոսը գիշերով փախուցին , Սեսարիոյ Սարապետ եպիսկոպոսը վեց ամիս Մուշ քստորելով բոկոտն փախուցին եւ Խրիմեան Մկրտիչ վարդապետի վրայ հրացան պարպեցին , զանի Բաղշոյ գայմագամին մատնեցին , ինչպէս նաեւ Բարձրագոյն Գրան կողմէն եկող Սերասկէր փաշային զայն մատնեցին ըսելով թէ , Ժողովուրդը կը գրգռէ որ . . . և այլն և այլն : Եւ վերջապէս որքան որ յայտնի է թէ այս միաբանները , չարութիւն մը ընելէ զատ ուրիշ բանի մը օգտակար չեն , բայց եւ այնպէս չեմք գիտեր , թէ ի՞նչպէս Ազգային Արչութիւնը որոշում ըրած է որ արդէն շատ դժուարութիւններով հոս բերուած հինգ միաբանները , ընկերանան Խրիմեանի հետ , որոնք յայտնի կաշառատութեամբ ակներև թշնամի եղած են Խրիմեանի , որոնք Ազեսեանի ներկայութեամբ հազար ղուրուշի մուրհակ մը տուին Համբարձումի պարտատէրին ՚ի վարձատրութիւն Խրիմեանի համար Այլ քաշային տուած աղերսագրոյն , եւ որոնք Մշեցի Մկրտչին 30,000 ղուրուշ խոստացան որ իրենց կողմնակից լինի ու Խրիմեանի դէմ բողոքէ , որոնք խուսափածի Յակոբին 1000 ղուրուշի մուրհակ մը տուին որ Խրիմեանի դէմ զինի եւ որն որ այն մուրհակը Խառն Ժողովոյ յանձնեց եւ իրողութիւնը յայտնեց—մուրհակը Սերսէս եպիսկոպոսի քովն է , ուզողը կրնայ տեսնել—եւ որոնք անդին ասդին

Պօլսոյ մէջ յայտնապէս իրենց թշնամանքը կը յայտնեն Խրիմեանի դէմ : Եւ եւրոք է ըսել , թէ Պօլսոյ պէս կաշառի նկատմամբ սուղ տեղ մը այսպիսի ընթացքներ բռնողը , Մշոյ մէջ ինչե՞ր չեներ կամ չը կրնար ընել , քանի որ 5 ղշով մարդ մը կը մեռցուի :

Արդ զարհուրելով կը զարմանամք այս յայտնի յանցաւորաց գտած ներուժներուն վրայ մանաւանդ անմեղին չը պաշտպանուելուն վրայ , որոյ համար երբ Բ. Դունէն հրամայուեցաւ որ Խրիմեանը կասկածաւոր անձ մը լինելուն Մուշ չը խրկուի , Ազգային Արչութիւնը Գրան այս սխալը չուղղեց եւ բուն կասկածաւորները չը յայտնեց , որոնց յանցաւոր լինելուն արդէն համոզուած լինելով , Ազգը՝ դեռ Խրիմեան հոս չեկած մէքթուպի սամիով զանոնք Պօլիս բերել տալու համար չաշխատեցաւ :

Բոլոր ասոնք յայտնելէն յետոյ թէ եւ կը խոստովանիմք թէ վանքն Ազգին լինելով իրաւունք չունիմք Ազգին տնօրինութեան դէմ բողոքելու , սակայն երբ կը խորհիմք թէ մեր եւ մեր ընտանեացն ենթակայ եղած անպատուութեան եւ թշուառութեան պատճառ յիշեալ միաբաններն են , չեմք կրնար դադարիլ նոցա դէմ բողոքելէ , վասն զի պատիւը նուիրական է , որ մեզ կը վերաբերի եւ չէ թէ Արչութեան :

Ասկէց ՚ի զատ քանի որ գիտեմք , թէ ազգը այս միաբաններուն երեսէն թէ մնասէ եւ թէ նախատինքէ ՚ի զատ ուրիշ բան մը տեսնելք չունի եւ թէ Խրիմեանի կեանքը սոցա մէջ ասպահով չէ—որմէ մեծամեծ օգուտներ հարկաւ պիտի տեսնէ Ազգը—կը բողոքեմք ուրեմն այս պատճառաւ եւս , նոցա Խրիմեանի հետ ընկերանալուն : Իսկ ասկէց աւելի կը փափաքինք որ վանքը մնացած—բաց ՚ի մէկ քանիներէն—միաբաններն ալ անկից հանուին , որոնք հոս գանձուող միաբաններէն վար չեն մնար :

Ահաւասիկ մեր աղերսանքը մարդասէր տեաք , որն որ անլսելի եղաւ Ազգային Արչութեան եւ կաղաչեմք ՚ի սէրն Աստուծոյ , եւ նուիրական պատիւնուդ , ձայնակից եղեք մեզ , լսելի ըրէք մեր ձայնը , սրբեցէք մեր աչաց արտասուքը , դադրեցուցէք մեր սրտին յուզմունքը եւ վեհանձն զօրութեամբ մեզ խաղաղութեան եւ մխիթարութեան առաջնորդեցէք , զի ալ կարողութիւն չը մնաց վրանիս , ոչ կանգ

ներու, ոչ խօսելու և ոչ ալ աղերսելու, հալած է հողինիս, մահաբեր կրակն կը մրկէ մեր սիրտը՝ որ ձեր սրտին հատորն է եւ կտորն:

Մնամք աղիողորմ հայուածքով եւ մեծ յուսով ձերդ մեծապատուութեան յետին թշուառք եւ պանդուխտ Մշեցիք:

1864 Հոկտեմբեր 12

Կ. Պօլիս:

Ասեմափայլ տէր.

... Մշոյ խնդիրը անցեալ շաբթու վերջացուցիք. եւ նոյն վարդապետներն որոնք ամեն տեսակ ամբաստանութեանց ներքեւ էին, անոնք ներողութիւն ստացան. և թոյլ տրուեցան որ Խրիմեան Հօր հետ վերադառնան ՚ի Մուշ:

Ուրեմն Մշոյ խնդիրը չը վերջացաւ. Քաղաքական ժողովին վերջին որոշումը մշտնջենաւոր վէճի, խռովութեան եւ երկպառակութեան անսպառ աղբիւր մը բացաւ. մենք Մշեցի ժողովուրդքս սաստիկ ցաւած եւ վերաւորած եւ շատ վնասուած ենք այդ վարդապետներէն:

Մենք կը փափաքէինք որ չէ թէ ատոնք Մուշ դառնան, այլ միւս գտնուածներէն ալ հոս Պօլիս բերուին. եւ խեղճ տառապեալ, հարստահարեալ Ս. Կարապետի վանք եւ Մուշը ազատուին. Խրիմեան ի՞նչ բարիք պիտի կրընայ գործել ՚ի Ս. Կարապետ. ոչինչ. վասն զի չէ՞մի որ Ա. անական ժողովով պիտի կառավարուի վանքը. եւ Ա. անական ժողովն ալ այս անգուցի ազդատեաց եւ տգէտ վարդապետներով չը պիտի կազմուի. արդ ատնց որոշումը կը կարծէք կը հաւատա՞ք որ Խրիմեանի նպաստաւոր ըլլայ. . . . Ուրեմն երկու տարուան այսքան վէճեր, ժողովներ, նիստեր, ապարդիւն վախճան մը ունեցան, բան մը չը գործուեցաւ. վասն զի Խրիմեանի ձեռքը ոտքը աւելի կապած կը խրկեն զինքը. եւ հոն ալ բան մը չը պիտի կրնայ գործել. ուստի աւելի աղէկ է որ բնաւ չերթայ: — Եյսուհետեւ մեզի ալ բաժին ընկած յուսահատութիւն է. . . —

Կաղաչեմք, Ասեմափայլ տէր, հրամանքնիդ որ Քաղաքական ժողովոյ անդամ էք, եւ ազգասիրութեան զգացման տէր, խղճացէք Մշոյ վերայ, խղճացէք մեր վրայ, եւ Ս. Կարա-

պետի վանքը հարստահարիչ խուճի մը վարդապետներէն ազատելով, Մշոյ գաշտերը եւ գիւղերն ալ նոյն կողոպտիչներէն զերծ պահեցէք. ապա թէ ոչ յուսահատութիւննիս խիստ մեծ պիտի ըլլայ:

Տառապեալ պանդուխտ հաւսարակութիւն Մշեցի:

ԶԱՆԱԶԱՆՔ

— Եզգերնուս կամքը մեր կամքը լինելով Եզգային Քաղաքական ժողովոյ պահանջման համեմատ հետեւեալ ստորագրութիւնը տուինք յիշեալ ժողովոյն:

«Ըստ պահանջման Եզգային Քաղաքական ժողովոյ կը փութամ յայտնել թէ՛ ես Մուսայք Մասեացի 30րդ թուով «կիներուն ազատումը» վերնագրաւ հրատարակած յօդուածիս վերայ բացատրութիւն մը պիտի հրատարակեմ, յայտնելու համար թէ՛ նոյն յօդուածով իմ միտքս բնաւ Քրիստոնէութեան եւ պապի խորհրդոյ գէ՛մ խօսիլ չէր եւ թէ շատ կը ցաւիմ որ յիշեալ յօդուածը իմ նպատակէս տարբեր կերպիւ հասկցուեր է, խնդիրը լաւ եւ անթերի բացատրած չը լինելուս պատճառաւ եւ արդարեւ կը զղջամ այս պակասութեանս վերայ:

Ոչնանի թարգմանութիւնը որոշած եմ ալ եւս չը հրատարակել:

ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

Եյս ստորագրութեամբ տուած խոստումս պարտաւորեալ եմ հետեւեալ թուով հրատարակել, որոյ համար կը յուսամ թէ կը ներէ Եզգային Քաղաքական ժողովը:

— Լսածնուս նայելով պանդուխտ Մշեցւոց ձայնը լսելի լինելով, Քաղաքական ժողովը որոշեր է Հայր Խրիմեանը առանձին խրկել ՚ի Մուշ. եւ անկից եկած վարդապետներն հոս վար դնել:

— Ար ծանուցանեմք ընդհանուր Հայ հաւարակութեան թէ մենք որ հանդիսիս խմբագիրն ու տնօրէնն եմք, ինչպէս ասկից առաջ անանկ ալ ասկից վերջ մինչեւ որ գերեզման մտնենք, որդի եմք հարազատ առաքելական Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ, եւ ամեն նախատաղի թշնամի այն ամեն մոլորութեանց

եւ անբնական դրութեանց որք պաշարած են եւ կը պաշարեն մեր Քրիստոսաւանդ Սուրբ Ազգային, իսկ ի մասին պարունակութեանց հանդիսիս թէեւ պատասխանատու եմք ընկերաբար բայց բարոյապէս մեր այն ծանուցման համեմատ որ ըրինք հանդիսիս . . թուով թէ « պատրաստ եմք հրատարակել մեզի եկած այն ամեն յօդուածները որ երկրիս օրինաց հակառակ չեն, որ ստորագրեալ են եւ որ ամեն հազար դրի համար մեզ քսան դահեկան կը հատուցանեն, եւ ասկից ի զատ ամեն մարդ կարող է ազատաբար իւր կրօնական գաղափարը մեր հանդիսի միջոցաւ հրատարակել » :

Արդ այս անգամ կիմացընեմք թէ՛ մեզ նրկատմամբ եղած վերջին տարածայնութիւնները ապօրինաւոր են եւ թէ Ուրնանի թարգմանութիւնը հրատարակելովն, բնաւ նորա քաղաքարակից չեմք—ինչպէս մեր տգէտ ու վատ թշնամիներնիս տարածայնել կողմէն հացերնուս մէջ արին խառնելու տենջանքով—եւ որուն հրատարակութիւնն ալ կը վերջացընեմք թէ տգէտ թշնամիներնուս հանած աղմուկը դադրեցնելու եւ թէ մեր մասնաւոր բարեկամաց յորդորանքներն յարգելու համար :

— Հանդիսիս շրջանը լմնալու մօտ լինելով կը խնդրեմք մեր սիրելի բաժանորդներէն, որ որոնք որ պիտի թողուն հանդիսիս բաժանորդագրութիւնը իմացնեն մեզ մինչեւ նոյեմբերի վերջը, վասն զի գալ տարի անուանները տպեալ գօտիներով պիտի թերթ խրկեմք բաժանորդաց :

— Հետագայ երկու նամակները կը հրատարակեմք, յայտնելու համար թէ մեր հրատարակած « Գերեզմանք երիտասարդաց եւ Գարնան ծաղիկներ » եւ այլն եւ այլն աշխատի սիրութիւնները որքան մեծ ազդեցութիւն ըրեր են Հայ երիտասարդութեան վերայ եւ թէ որքան սխալած են եղեր մեր այն մէկ քանի բարեկամները որ մեծ շփոթութիւն եւ իրար անցումի մէջ ինկան երբ վերոյիշեալ գիրքերը առաջին անգամ հրատարակուեցան :

Ընթերցողք թէ որ սիրտ ունին թող լան մեր Ազգին վերայ, որոց մի միայն յոյսերը — երիտասարդները — այսօր գիծութեան և հեշտախտութեանց պատճառաւ գրեթէ ծերացեալ են եւ գերեզմանաց մէջ գլորուելու վիճակին են թակայացած :

1864 թուականի օգոստոս ամսումը մի դիպուածով* ձեր ամենապատուական Գերեզմանք երիտասարդաց եւ Գարնան ծաղիկներ անուանեալ աշխատասիրութիւնները ձեռքս ընկաւ երբ արդէն ձեր նկարագրած ախտերուն եւ նորա ամենագառն հետեւանքներուն ենթակայ էի եղած եւ թէ մասնաւոր եղանակաւ բժշկուած էի ախտերից, սակայն մինչեւ այժմ մաշողական ախտի մէջ եմ գտնվում, ուրեմն համաձայն զօրութեան ձեր Ազգին, բացառելով հետեւեալ բոլոր ախտերով վարակուելու հանգամանքները ամենախոնարհաբար եւ արտասուալից աչօք խնդրում եմ ձեր պատուարժանութեանց, որ եթէ ունինք սէր առ հայ երիտասարդները (որոց մի անգամն էլ ես եմ եւ նոցա բաղկացնող մի անհատը) առ հանուր ազգութիւնը եւ նորա բարեխալութեան եւ երջանկութեան ցանկացողը, դարմաններ անէք ինձ եւ միջոցներ ցոյց տաք, որոնցմով կարողանամ ազատուիլ ես այս անտանելի ախտերից, ազատելով ինձ հետ եւ իմ սիրելի ընկերքս, որոնք մի եւ նոյն ցաւերով վարակուած են սաստիկ կերպիւ : Այս են ահա՛ այն հետեւեալ հանգամանքներ :

* Մի դիպուածով այս է՝ որ իմ ընկերներիցս մինք կարդալով ձեր աշխատասիրեալ գրքոյկները մի ամենաօգուտ գաղափար եւ միտք ծագումէ նորա մէջ, այն է մի ընթերցասիրական ընկերութիւն կազմելու, որ այժմս էլ սկսուել է եւ այդպիսի հեղինակութիւններ եւ այլ օգտակար գրուածքներ, նախ՝ մասնաւոր կերպիւ քննելու մեր մէջ եւ ապա կարդալու բազմութեան առաջ : Ընթերցատէր ընկերութեան հիմը ձեր գրքոյկները եղաւ եւ այժմս էլ շարունակվում է, հա՛, այդ մեր ընկերը կանչելով բացատրեց մեզ ձեր գրկոյկների պիտանաւորութիւնը եւ առաջարկեց մեզ մի ընկերութիւն կազմելու եւ ապա կարդալու, էդ ժամանակը գաղանի կերպիւ գիտցրի այդ գիրքը, որովհետեւ շատ դժուարութեամբ էր ընկնում մարդուս ձեռքը . եւ անյապութեամբ կարդացի եւ ապա վերադարձրի նորան, մեծարգոյ տէր, դուք ձեր Գարնան ծաղիկներ անուն գրկուկի վերջ, գրել էիք, թէ դուք նպատակ ունիք տպագրելու մի օգտակար օրագիր Հայկական ընտանեկան եւ ընկերական կեանքից, եթէ միայն ձեր նպատակին ձեռնտու լինէին ընկերութիւններ եւ այլ ուսումնական անձինք : Մենք շատ ուրախացանք այդ մասին, մենք մեր կողմից պատրաստեմք որքան կարելի է ձեզ օգնել եւ արդիւնաւորել ձեր աշխատութիւնները ժողովրդեան առաջ աւելի, քան թէ մի քանի ուսումնականք, որոնք ստանալով արտասահմանի օրագիր եւ լրագիրներ միայն իրանց մէջ են պարփակում նոցա պիտանաւորութիւնը, այն ինչ ժողովրդեան մեծ մասը գուրկէ մնում նրանից :

ըր, որոնցմով վարակուեցայ զանազան ակտերով:

15 Եւ կամ 14 տարեկան հասակում մի կերպով իմ գաժան, բայց էն ժամանակը քաղցր եւ սիրելի ընկերիս մինի խորհուրդին եւ համոզմանցը հետեւելով գիծութեան եւ հետեւաբար օնանականութեան հետեւից ընկայ:

17 Եւ կամ 18 տարեկան ժամանակը սկսայ հեշտական շուայութեանց հետեւիլ մերձեցնելով անառակ կանանց եւ հետեւանքն այն եղաւ, որ մի եւ նոյն ժամանակ երկու ամենասուկալի ակտեր, որոնք են միզանցաբորբոքումն եւ մաշողական ակտը, տիրապետեցին ինձ վերայ, որ թէ եւ առաջինց ազատուեցայ, բայց վերջինը մինչեւ այժմ էլ գտանվումէ իմ մէջս, ինչպէս վերը յայտնեցի: Սերմնահոսութեան ենթակայ եմ. սաստիկ սիրոյ հարուածների ներքոյ եմ ընկած եղել էն ժամանակից, երբ բնութեան ձայնը ազդումէ հաճութեան եւ սէր դէպի միւսը եւ երբ մարդկութեան նշանները երեւումէն, այն է 15 տարուց մինչեւ այժմ, որ 25 տարեկան եմ:

Այս ամենը յայտնելով անկեղծօրէն, ապա ուրեմն շուտով ազաչեմ իմ կենդանի փառելոյս համար փրկութեան մի մնար, առաջուան առողջութեանս հասցնելու, որով երախտապարտ կը լինիմք, ոչ միայն ես, այլ եւ իմ բոլոր ընկերքս, որոնք ձեր տըւած մի միայն հնարքներով կը ազատուին:

Փառք եւ պատիւ եւ հազար բերան շնորհակալութիւն ճշմարիտ ազգասիրիդ եւ մարդասիրիդ իմ եւ իմ բոլոր հասակակից ընկերների կողմից ձեր ամենապատուական աշխատասիրութեանց համար, եւ միաբերան խնդրուածք առ Աստուած, որ նա տացէ Ձեզ աւելի յաջողութիւն եւ միւս ձեռնարկութիւններիդ մէջ, որոնք հետզհետէ լինելու են մարդկանց փրկութիւն երջանկութիւն եւ ուղղութիւն տալու համար:

Ի 15 Օգոստոսի 1864 ամի

Ի Տփլիս:

* * *

Ամենաանկեղծ շնորհակալութիւնը այն հեղինակութեանց համար, որոնք պատճառ եղան եւ պիտի լինին մեր Հայ երիտասարդաց ուղղութեան: Բայց աւաղ, որ այս գրութիւնները ընկան իմ ձեռքս այն ժամանակ՝ երբ արդէն բնութիւնը իւր պարտքն պահանջել էր, իւր անջնջելի կնիքը դրոշմել էր իմ սրտիս վերայ եւ դարձրել էր զիս մի հրել եւ մի կիսամեռ անձ, այնպիսի անձը՝ դարձեալ կրկնումեմ, որ պիտանի չի լինիր իւրեան, այլոց ու ազգին:

Ես ՚ի փոքրուց սկսեալ արդէն միշտ հաղ կ'անէի իմ ծննդական անդամոյս հետ եւ նախ քան ըզգիծութիւնը էի վաժաշտ, վերջապէս ժամանակը

իւրեանը պահանջեց. 16 եւ 17 տարիներում սկսեցի գիծութիւն իւրաքանչիւր օրը անհրաժեշտ 4, 5, 2, անգամ ըստ պատահման, որոյ պատճառը, ինչպէս յայտ է Ձեզ վերողրեալից, էր մին կողմից ժամերով անդամոյս հետ զբաղուիլը եւ միւս կողմից չար ընկերաց խորհուրդը:

Մինչ այսպէս գիծութեան եւ հեշտասիրութեան զբաղումէի, յանկարծ 18ին փետրվարի ներկայ տարւոյս, ստացայ Մեղանդիմոս ըսուած ակտը, որից ազատուեցայ 40 օրից յետոյ, առանց մի ամենափոքր նեղութիւն զգալու: Ահա այս վերոյիշեալ ժամանակից սկսեալ (18էն փետրվարի) դադարեցայ գիծութիւնից, բռնելով այժմ հեշտասիրութեան ձեռքից: Հասակս է 25 երրորդ տարին:

Պարտքս այս քաջանք: Ձեռքս ըսուած բառը ամենեւին չը կայ իմ մէջ, գործոց մէջ շատ ծոյլ, ամեն անդամներս են թոյլ, քալուածքս դանդաղ, մէջքս կիսասապատողն. ամենեւին խօսալ, քալել չ'եմ ցանկանում, այլ կամենում եմ միշտ մի կողիս կամ մէջքիս վերայ պառկած լինիմ աշուռները տակ. ուտել խմելու կողմից ազա: Մինակ այն ժամանակն եմ նմանում մարդոց, երբ թէյ, սուրճ, գոգոնցուցիչ ըմպելիքներ եմ գործածում, բնական զգացմունք չէի ունենալ ձիւաղաց մօտ երթալու՝ եթէ չ'ընդունէք վերոյիշեալ գոգոնցուցիչները: Մարմնակազմութիւնս էր չոր կմաղքի նման. բնութիւնս սահմանից դուրս անհաստատ եւ դէմքս բրձային: Ընթերցանութիւնը իմ առաջին ատելի գործերից մինն է, եւ ամենեւին գործի չէի լինիր, եթէ ունենայի օրական հաց, այլ միշտ տնային կեանք կանցնէի մի կողիս վերայ պառկած:

Ամենասիրելի եղբայր, լաւ է մի ձեւակերպէք Ձեր մտաց մէջ իմ գրութիւնս, քան ես մի առ մի նկարագրեմ. իմ ունեցած ակտերս ազէկ տեղեկանալու համար կարգացէք Ձեր «Գերեզմանք Երիտասարդաց» ըսուած գրքի 54 երեսը, որն որ առանց մի բառ եւ մի կէտ թողնելու, բոլորը իմ գրութեան կենդանի նկարագրութիւնն է համարեան:

Ահա Արմենակ եղբայր իմ, կանգնած եմ անհուն անդունդքի ծայրի վերայ, եթէ ոչ այսօր, վաղը անպատճառ մի ամենափոքր հովը կը գլորի ինձ այդ անդունդքի մէջ, վասն որոյ ոտերդ ընկած արտասուխառն աչօք մեկնումեմ դէպ ՚ի Ձեզ իմ դողդոջուն ձեռներս այն տեղից հանելու համար եւ խնդրումեմ դարմանել իմ աղտերիս, որ կատարող կը լինէք գործով, Ձեր ազգասիրութիւնը եւ թէ մարդկութեան եւ Քրիստոնէութեան պարտքերը:

1864 Օգոստոս 15

* * *

Տփլիս:

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

ԱՐԱՄԵԱՆ

Օ Ր Ա Յ Ո Յ Ց

ՊՈՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ՆԻԹՈՅ. — Օրացոյց 1863 ին, յորում նշանակին ժամանակը ծննդոց, գահա-
կալութեանց եւ քաղաքութեանց երեւելի Թագա-
ւորաց: — Ազգային Տեսչութեան վրայ մասնաւոր
տեղեկութիւնք: — Յուցակ գահակալութեան Թագա-
ւորաց եւ Իշխանաց: — Անուանք եւ ժամանակագ-
րութիւնք Տիրոջ տանցն եւ թիւ բնակչաց ՚ի նոսա:
— Անուանք երեւելի պաշտօնատարաց մեծամեծ
Տէրութեանց: — Քաղաքական ժամանակագրութիւնք
՚ի 1 յունուարէ 1863 թ 30 օգոստոս: — Երբեւեկու-
թիւնք ամենայն շոգեմասաց եւ ժամանակը նոցա:
— Երբեւեկութիւնք քղաքատարաց:

ՅՈՐԻՆԵԱՑ

ՏԵՐ ԵՐԵՄԻԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅ ԽԱՍԳԻՒՂԻ

Կը ծախուի ՚ի գրատունն Փարիզու, Ասմա ալթը
ձամը խան թիւ 6, եւ ամեն հայ գրածախներու
քով:

ՏԵՐ ԱԼԹԸՆՏԱ ՄԷՍԳԵԱՆ ԻՏԷՆ

ՄԷԹԻԼՏԷ

ԹԷՎԱՐԻԹԻ ՀԻՔԵԱՅԷ

Երժանայիշատակ հանգուցեալ Խաչատուր
Գաղէզեան ուսումնական երիտասարդին աշ-
խատութեամբը Խալեբէնէ Տաճկերէնի թարգ-
մանուած այս պատուական գրքոյկը՝ որ նորոգ
՚ի լոյս ընծայեցաւ, եւ որ անշուշտ իբրեւ մա-
հարձան մը պիտի ծառայէ իւր անձինջ յիշա-
տակը անմահ պահելու բոլոր Ազգին սիրովը
վառուած սոյն պատուական գիրքը ընթերցող-
ներուն սրտին մէջ. որուն ամբողջ թարգմա-
նութիւնը մամլոյ յանձնուելէն վերջը Անձնը-
ւէր թարգմանիչը իւր հոգին աւանդեց, չը
տեսնելով անոր տպագրութեամբ հրատարակ-
ուիլը:

Թարգմանիչը իւր այս աշխատութիւնը
Կէօզէեան Մեծապատիւ Յարութիւն էֆէն-
տիին նուիրած ըլլալով, քաջայայտ եմք որ յիշ-

եալ Մեծապատիւ էֆէնտիին օգնութիւնը
ցարդ հասած ըլլայ, թարգմանչին անօգնական
ընտանեացը: Ար խնդրուի նաեւ այն ամեն դը-
րասէրներէն, որ մէկ մէկ օրինակ առնելով վար-
ձաւորեն յիշեալ աշխատութիւնը եւ օժանդա-
կեն նորա թշուառ ընտանեացը:

Գինն է 25 ղուրուշ: Ար գտնուի Մէր-
ճանը Պ. Պաղտասարին, եւ բոլոր Հայ գրա-
վաճառաց քով:

ՊՈՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

Օ Ր Ա Յ Ո Յ Ց

1865

ՏԱՐԻՈՅ

Քիւրքճեան տպարանէն ՚ի լոյս ընծայ-
ուած այս պատկերազարդ օրացոյցը Մայրա-
քաղաքիս ամեն Հայ գրավաճառներու քով կը
ծախուի:

Գին 60 ՓՐՅ

ՊՍԱԿ

ՏՂԱՅՈՑ

ՆԵՐՍԷՍ Ս. ՄԷՉՊՈՒՐԵԱՆ

Ար ծախուի ամեն Հայ գրավաճառաց խա-
նութը գին 5 ղուրուշ:

Օրագիրս կը հրատարակի ամեն ամսոյ 4 ին,
40 ին եւ 20 ին: Գին տարեկան կանխիկ 70 ղու-
րուշ. վեցամսեայ 40: Դուրս խրկուած օրագրոց
ծախքն առնողին վերայ է:

Բաժանորդագրութիւնք կը նդունուին Կ. Պոլիս
Օրագրոյս գրասենեակը Մեծ նոր խանի վերի դու-
ռը թիւ 2: — Իգմիր Ծաղիկ Հանդիսի գրասենեա-
կը: — Հայեալ, Յ. Ս. Քիւրքճեան: — Թեքիրտաղ,
Հայրենասիրաց Ընկերութիւն: — Կարին, Արշարու-
նի ընթերցարան: — Անդրիանուպոլիս, Թորոս Յով-
հաննէսեան: — Նիկոմիդիա, Պ. Հաճի Յակոբ Նա-
գարեթեան: — Տրապիզոն, Պ. Խաչատուր Էլմաս-
եան: — Ակն, Պ. Ղազարոս ձանագեան:

Ինչ որ Խմբագրութեան եւ Տնօրենութեան կը
վերաբերի, պիտի ե ուղղել առ շարագիր եւ Տնօ-
րեն օրագրոյս, ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ԳԻՐԻՔԵԱՆ

ԿՈՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՅԻՆՏԱՆՃԸԼԱՐ